

Vad händer med forskningen kring demokrati?

Göran Hydén

Det är snart trettio år sedan två statsvetare med ett par enkla retoriska grepp lyckades utstaka inriktningen inom såväl forskningen som den internationella politiken. Samuel P. Huntington (1991) fick oss att uppfatta politiken i vågor, en metafor som passade bra för att fånga in de demokratiska rörelser som vuxit fram under 1980-talet på olika håll runt om i världen. Denna tredje demokrativåg var inte begränsad enbart till Europa och Amerika där länder redan hade varit med om en första och andra våg utan även till andra världsdelar, både Afrika och Asien. Hans kollega, Francis Fukuyama (1992) var inte sämre och gick ett steg längre när han hävdade att världen genom den liberala demokratiens vida spridning nått sin ideologiska slutstation: den hade nått historiens ände! Många statsvetare hade först sina tvivel om dessa kaxiga påståenden men när västvärldens biståndsorgan hängde på och gjorde demokratisering till ett huvudmål för verksamheten och därigenom öppnade dörren för finansiering av statsvetenskaplig forskning var det svårt för disciplinens företrädare att hindra demokratin från att bli en huvudinriktning. Den har så förblivit i nu snart tre årtionden.

För drygt tjugo år sedan samlades en grupp doktorander i ett seminarium på statsvetenskapliga institutionen i Lund som jag själv ledde¹ om just demokratiseringens spridning med inriktning på vad som hände, hur det gick till, och vilka konsekvenser det hade. De uppsatser som deltagarna i seminariet författade passade ihop tillsammans och efter redigering blev de med allas godkännande kapitel i en bok som vi något blygsamt rakt på sak kallade för "demokratisering i tredje världen" (Hydén 1998). Denna bok har sedan dess fungerat som lärobok på många håll i Sverige och på detta sätt bidragit till att forma opinionen både på institutioner och bland allmänheten.²

1 Jag var höstterminen 1997 gästforskare på Statsvetenskapliga institutionen i Lund, den institution där jag doktorerat och blivit docent 1968.

2 Inkomsterna från boken har med författarnas godkännande satts in på ett bankkonto som finansierar ett årligt pris på Lunds universitet för bästa studentuppsats som handlar om politik och samhällsutveckling i vad som idag brukar kallas "det globala syd", det sk. Hydén Award.

Mycket har hänt sedan demokrativågen började svepa över världen. Den har förändrats och forskningen har blivit mer mångsidig. Denna uppsats är ägnad att skissa demokratiforskningens utveckling sedan 1990-talets början, peka på dess begränsningar samt diskutera vart forskningen om den politiska utvecklingen i länder utanför den västerländska kulturkretsen kan tänkas gå.

I den tredje vågens svall

Idén om en global demokratisering blev särskilt inflytelserik bland dem som sysslar med jämförande politik. Demokratiteorier som legat i ide en längre tid kom till liv på nytt och blev grunden för hur man skulle bestämma demokratiseringens grad av framsteg. Robert Dahl (1971) kom att tjäna som teoretisk inspiratör och den västerländska demokratin blev den naturliga operativa modellen. I den forskning som påbörjades i den tredje vågens svall kan man urskilja tre skilda inriktningar: (1) teoretisk, (2) historisk och (3) pragmatisk. Var och en har på sitt sätt bidragit till att berika forskningen.

TEORETISERING: AKTÖRER OCH INSTITUTIONER

De som huvudsakligen ägnade sig åt teoretiserande hade den högsta ambitionen då de ville utveckla en universell analysmodell för att förstå och förklara demokratins vida spridning. Den mest inflytelserike företrädaren för denna inriktning var utan tvekan Adam Przeworski (1990) som i sin diskussion av demokratiseringen i Latinamerika och Östeuropa använder sig av en aktörsmodell baserad på egenintresset. Med titeln på sin bok som hänvisar till den liberalisering som skett både på det ekonomiska och politiska planet tycks han se en emancipation av den mänskliga viljan som rättfärdigar en universalteori för att förstå världsutvecklingen. I detta teoretiska perspektiv spelar institutioner en betydelsefull roll som mänskliga skapelser. De stabiliserar politiken och gör den förutsägbar, men just därför att det mänskliga sinnet ligger bakom deras tillkomst är de alltid utsatta för möjligheten till förändring eller reform. I Przeworski's sätt att gripa sig an ämnet är det inte så mycket långvarigheten i det institutionella beteendet som gäller. I stället ägnar han sig mycket åt sårbarheten, d.v.s. det faktum att människan ligger bakom inte bara institutionens skapelse utan även dess undergång. I ett skede då kommunistdiktaturerna i Östeuropa och militärdiktaturerna i Latinamerika störtats är det inte så konstigt att just den mänskliga viljan och dess kraft kom att bli en central teoretisk ingrediens.

Allt efter som demokratiseringsansträngningarna fortsatt runt om i världen, har dock perspektivet på institutionernas roll i samhällsutvecklingen förändrats i riktning mot större tonvikt på deras stabiliserande och fredsbefrämjande roll. Bakom detta skifte ligger i mycket stor utsträckning erfarenheterna av att sprida och förankra demokratin i okända miljöer som t.ex. Afrika. Hur väl enskilda

länder ser efter sina demokratiska institutioner har blivit allt viktigare i den statsvetenskapliga forskningen. Den har redan i flera år förlitat sig på de register om civila och politiska rättigheters efterlevnad som årligen publiceras av det Washingtonbaserade *Freedom House*. Dessa listor har dock kritiserats för att vara snäva. Demokratien uppfattas av många forskare som betydligt mer än ett fokus på just civila och politiska rättigheter – även om ingen förnekar deras stora betydelse. Det är mot denna bakgrund som en grupp forskare med den svenske statsvetarprofessorn Staffan Lindberg vid Göteborgs universitet som ledande profil tillskapat nya instrument för att mäta inte bara demokratis liberala innehåll utan även hur den fungerar med hänvisning till (1) jämlikheten i samhället, (2) kvalitén på de allmänna valen, (3) det folkliga deltagandet i politiken i stort samt (4) debattklimatet i det offentliga rummet. En stor del av denna verksamhet är nu förlagd till det så kallade *Varieties of Democracy Institute*, knutet till den statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Denna utvidgade tolkning av demokratin har möjliggjort en bredare databas om demokratin och hur den fungerar med avseende på de variabler som nämnts ovan. Därmed har forskningen också fått möjlighet att tolka demokratin på olika håll i världen på fler sätt än bara den västerländskt liberala skalan. Detta är ett viktigt steg framåt i studiet av jämförande politik. Denna utveckling har skapat nya möjligheter för yngre forskare att fördjupa sig i demokratiforskningen.

Fokus på demokratis olika institutionella yttringar återspeglar den dominans som demokratibegreppet haft sedan 90-talets början både inom forskningen och politiken. Även om den tredje demokratiska vågen träffat världens olika delar i varierande utsträckning har det allmänna antagandet i dessa kretsar varit att både normativt och empiriskt är det bara demokratin som gäller – *it is the only game in town!* Baserat på detta antagande har forskningen utgått från att politiska regimer är i första hand redan demokratiska till sin karaktär och att den politiska utvecklingen därför drivs av det demokratiska systemets egen dynamik. Lindberg (2006) och i en redigerad volym (2009) har argumenterat för att allmänna val, om de är någorlunda rättvisa och fria, bidrar till att främja framväxten av respekt för civila och politiska rättigheter. Först under de allra senaste åren har detta antagande blivit föremål för kritik, inte minst därför att demokratin lidit bakslag som antyder att den är på reträtt i stället för avancemang. Denna världsomspännande tillbakagång reser nya frågeställningar som jag återkommer till i den avslutande delen av artikeln.

HISTORISKA FÖRKLARINGSMODELLER: STRUKTURER OCH KRITISKA VÄGSKÄL

En andra inriktning inom demokratiforskningen har varit grundad i historiska förklaringar. Denna har i sin tur följt två skilda vägar. Den ena har betonat de djupare samhällsstrukturernas roll och har därmed reducerat vikten av

enskilda aktörer och deras beslut. Den andra menar att vid kritiska tillfällen i ett lands politiska utveckling kan enskilda beslut få en avgörande betydelse för framtiden. Konsten är att bestämma vilka dessa vägsål är och bevisa hur många år senare inflytandet av sådana beslut fortfarande är giltiga och påtagliga i de sätt politiken fungerar.

Den första typen av historiska förklaringar kan beskrivas som *ex post*-resonemang, d.v.s. man letar efter faktorer i den djupare samhällsutvecklingen som kan förklara det politiska systemets aktuella sätt att fungera. En klassiker i denna genre är Barrington Moores studie av hur olika sätt att underkuva bönderna lett till framväxten av moderna demokratier respektive diktaturer (Moore 1966). En annan inflytelserik studie i samma anda är Seymour Lipset och Stein Rokkans jämförande studie av partisystemens framväxt i de västeuropeiska demokratierna (Lipset & Rokkan 1967). De förklarar partiernas ideologiska profil och medlemskap med hänvisning till de olika intressegrupper som samhällsmoderniseringen i slutet av 1800-talet och 1900-talets början skapade. Efter drygt hundra år ser partierna i de flesta avseenden fortfarande likadana ut och står för samma idéer som tidigare.

I samband med studiet av den senaste demokrativågen har denna inriktning haft mindre relevans eftersom tonvikten i forskningen legat på att analysera politiska förändringar. Dock har demokratins kris i många länder uppmuntrat ett större intresse för demokratins vidare kontext, d.v.s. det ekonomiska och kulturella sammanhanget i vilket demokratin fungerar. Det har visat sig särskilt viktigt i länder utan egen demokratitradition som t.ex. i Afrika och Asien. När detta skrivs har författaren till denna artikel just fullbordat en rapport för Expertgruppen för biståndsanalys i Stockholm med syfte att diskutera hur demokratin passar in i de styrelsesätt som vuxit fram i Afrika sedan självständigheten i mitten av det förra seklet (Hydén 2019).

Den andra typen av historiska förklaringar är *ex ante*, d.v.s. de försöker hitta historiska ögonblick när ett lands politik förändras för gott tack vare ett avgörande beslut. Ruth Berins Collier och hennes make, David, står för en studie av hur arbetarrörelsen i latinamerikanska länder inorporerats i politiken på olika sätt beroende av hur starkt inflytande staten vid avgörande tillfällen hade över denna process (Collier & Collier 1991). Vikten av vilka beslut som fattas när återfinns också i många studier av länken mellan politisk partiutveckling och demokratisering. Denna tonvikt i forskningen bygger i stor utsträckning på vad som hände i Europa, där demokratiseringen skedde stegvis och konservativa partier hade hunnit etablera sig före masspartiernas framväxt. Ziblatt (2017) visar hur demokratins stegvisa och fredliga utveckling är resultatet av framväxten av ett partisystem där aktörerna på pragmatiskt vis accepterar en gradvis inkludering av nya partier. Som utvecklingen i länder som Storbritannien och Nederländerna och i Skandinavien visar blev framväxten av starka konservativa partier en på lång sikt befrämjande faktor för demokratin, även om det var förmågan

att acceptera demokratiska masspartier som senare bestämde dess konsolidering. Detta mönster skiljer sig från vad som hände på andra håll i Europa som Italien, Portugal, Spanien och Tyskland, där konservativa och liberala krafter i samhället inte kunde stå emot inflytandet från fascistiska masspartier och den demokratiska utvecklingen därför präglades av avbrott och våld.

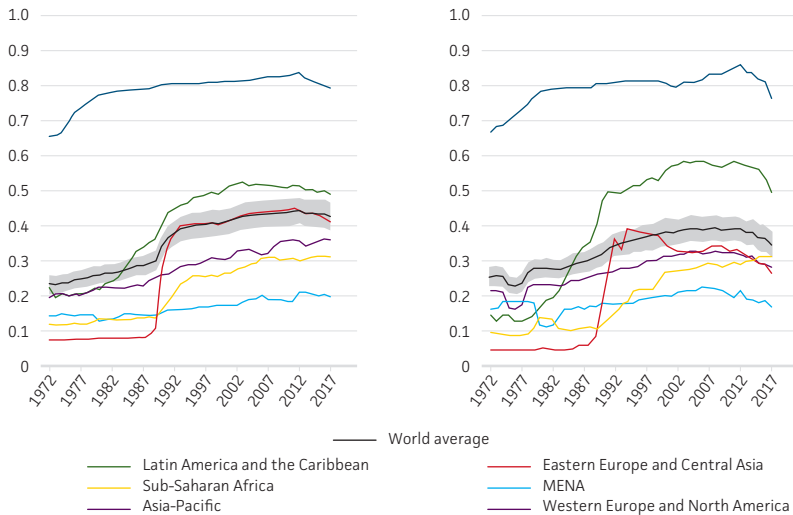
Spänningen mellan liberalisering och inkludering uppvisar samma drag i Latinamerika som tidigare i Europa. I en översikt av demokratiseringen i den delen av världen pekar Gibson (1996) på hur fyra länder – Chile, Colombia, Costa Rica och Uruguay, vilka alla haft starka konservativa partier sedan länge – har lidit mindre av diktaturstyre än de länder där masspartier kom till makten innan de borgerliga krafterna samlat sig i egna starka partier. Den historiska sekvensen i dessa fyra länder är densamma som i Europa. På bägge håll var länderna redan självständiga stater innan den ekonomiska och sociala förändringen av samhället ägde rum och partisystemen kom att återspegla dess differentiering och uppsplätning.

Denna historiska sekvens är dock inte direkt anpassbar till länder i Mellanöstern och Afrika som fortfarande var kolonier när den ekonomiska samhällsomvandlingen ägde rum. Detta är en viktig poäng eftersom en del forskare (t.ex. Rueschemeyer m. fl. 1992) i sina försök att jämföra ofta alltför okritiskt accepterar teoretiska insikter trots skillnader mellan världsregioner i vilken ordning samhällsomvandling, statsbildning och partiutveckling påverkat varandra. Studier av Mellanöstern antyder att konflikten mellan olika samhällsgrupper var betydligt skarpare till följd av motståndet till kolonialväldet. De rika jordägarna och spannmålsexportörerna var beroende av kolonialmaktens fortsatta inflytande men kunde inte utnyttja denna kontakt när motståndsrörelserna växte sig starka och krävde fullständig frigörelse från kolonialväldet. Visserligen hade länder som Egypten, Irak och Syrien en samhällsstruktur som påminde om den latinamerikanska, men jordägarklassen och de rika spannmålsexportörerna hade inte tillgång till den historiska ”öppning” som skapades i Latinamerika då koloniseringen var bara historia när samhällsomvandlingen började. De masspartier som bildades i kampen om självständighet i Mellanöstern krävde all makt för att uppnå sitt mål. De lyckades med sitt uppsåt men på bekostnad av en politisk utveckling i demokratisk riktning (Angrist 2006; Badawi & Makdisi 2007; och Chaney 2012).

Situationen i Afrika påminner om den i Mellanöstern eftersom länderna i bägge regioner koloniserades innan en samhällsomvandling under 1900-talets första hälft skapade grunden för motståndsrörelser som krävde politisk självständighet. Till skillnad från Mellanöstern fanns dock inga inhemska klasskillnader baserade på jordäggande. En sådan växte fram endast där europeiska inbyggare slagit sig ned, t.ex. i södra delen av kontinenten. Deras närvaro tillspetsade konflikten och frigörelsen tog längre tid att genomföra. De masspartier som i övrigt bildades i kampen för självständigheten var genomgående

representativa för samhället i stort. Det var högt i tak och även om de klädde sig i västerländska ideologier var de pragmatiskt inriktade och socialt inkluderande i sin sammansättning (Hodgkin 1956; Coleman & Rosberg 1964). Strävan att uppnå nationell enighet som grundades i kampen för självständighet, har fortsatt att vara ett påtagligt drag i dessa länders politik. Den har inkluderat rent förtryck men oftast en form av köpslagande som leder till att personer i opposition till regeringen lockas att ansluta sig till den styrande gruppen (Clapham 1982; Joseph 1999). Denna typ av regerande har inte bara visat sig ineffektivt vad gäller genomförandet av den officiella politiken utan har också komprometterat hederligheten. Det är ingen tillfällighet att korruptionen visat sig särskilt svår att utrota i Afrika; den är inte uttryck enbart för ett avvikande uppträdande utan är grundat i det politiska systemet i stort. I en sådan miljö har demokratin svårt att växa sig stark. Som figur 1 visar nedan har demokratin i Afrika i jämförelse med andra regioner under den senaste vågen inte påverkats i samma utsträckning som t.ex. Latinamerika och Östeuropa, där man kan notera en klar uppgång. Samtidigt är det inte så konstigt att Afrika lidit mindre bakslag under de allra senaste åren när demokratin varit på reträtt i världen.

Figur 1. Liberal Democracy: Global and regional averages (Right panel population-weighted)

Källa: Varieties of Democracy Institute Annual Report 2018.

PRAGMATISKA UPPLÄGG: ÖVERGÅNGAR OCH KONSOLIDERING

En stor del av demokratiforskningen har inte brytt sig särskilt mycket om vare sig teori eller historia i analysen. Den kanske mest produktive demokratiforskaren i världen, Larry Diamond, är t.ex. övertygad om att demokratin kan utvecklas oavsett omständigheter. Den må ha sina svagheter men liksom Churchill

menar Diamond att det är det mest övertygande systemet för mänskligheten i stort och i synnerhet för folk som lever i förtryck. I hans perspektiv finns inga krav på att samhället måste ha nått en bestämd utvecklingsnivå eller att dess sociala sammansättning måste ha vissa egenskaper för att kunna vara fungerande demokratier. Dess framtid är i hans ögon löftesrik (Diamond 1999). Det är därför en fråga om att stärka kampanjen för demokrati, inklusive öka det västerländska biståndet till demokratisering i de delar av världen, där länder fortfarande lider av demokratiska brister. De senaste åren har han ägnat sin intellektuella energi att undersöka hur demokratiseringens globala tillbakagång, inklusive den i USA, kan bromsas (Diamond 2019). Han beklagar det bristande politiska intresset, inte minst i USA under president Trump, att stödja demokratisering i det globala Syd.

Andra inflytelserika forskare som bedrivit sin verksamhet utan att lägga vikt vid det teoretiska eller historiska för att stärka sina förklaringar har med hänvisning främst till Latinamerika byggt sin analys kring sådana begrepp som "övergång" och "konsolidering". Deras antagande har varit att övergången till demokrati sker stegvis och inte behöver omfatta alla aspekter av begreppet på en gång. Även om dessa forskare uppfattar övergången som relativt omgående, är de medvetna om att den tar sin tid och dess konsolidering inte är ett givet slutmål (O'Donnell & Schmitter 1986; Linz and Stepan 1996). En översikt av demokratiseringens öde i Latinamerika under de senaste årtiondena visar att trots framgångar så har länder som Venezuela, Bolivia, Ecuador och även Brasilien lidit allvarliga bakslag (Mainwaring & Bizzarro 2019). Analysen av utvecklingen i Östeuropa är inte heller särskilt uppmuntrande som t.ex. Levitsky och Way (2010) framhåller i sin analys av framväxten av illiberala regimer runt om i världen.

Det intressanta med litteraturen om demokratiseringen i Afrika är att lite utrymme ägnats åt just övergång och konsolidering vilket bekräftar att länderna inte riktigt övertygat omvärlden – och statsvetarna – att en regimförändring är på gång. Bratton och van de Walle (1997) ansträngde sig för att finna protesterörelser som drivit fram en sådan förändring men det som såg ut som början till en övergång i mitten av 1990-talet fick aldrig samma fart som den hade tidigare fått i Latinamerika och Östeuropa. Det är därför litteraturen om Afrika handlat mer om demokratiseringens problem än om dess framsteg (Cheeseman 2015). Även om det finns skillnader mellan länder och demokratinivån varierar, t.ex. mellan ett fåtal länder som Botswana, Cape Verde och Mauritius som ligger högt på skalan och det stora antalet med låga demokratinivåer, är det politiska utrymmet för demokratiska styrelseformer på de flesta håll kraftigt kringskuret. Bland de faktorer som framhålls som problematiska i det afrikanska sammanhanget hör tendensen till personstyre (Medard 1982) och bristen på en fungerande rättsstat. En kenyansk professor i författningsrätt noterade redan 1988 att afrikanska länder må ha sina egna författningar men de saknar den

respekt som behövs för att de ska vara verkningsfulla (Okoth Ogendero 1988) – *they have constitutions but no constitutionalism!* Detta är fortfarande sant i de flesta länder där medlemmar av den politiska oppositionen godtyckligt fängslas, civilsamhällets rättigheter skärs ned och yttrandefriheten i sociala medier är förknippad med stora risker. Som slutsats kan sägas att demokratibegreppet – åtminstone som vi i Europa förstår det – fortfarande är kontroversiellt i de afrikanska länderna. De krafter som vill förstärka demokratin möter hela tiden motstånd från dem som är beredda att begränsa dess räckvidd. Alltmedan demokratin som ett resultat av den tredje vågen blivit förhärskande i Latinamerika och Östeuropa kämpar den fortfarande för att bli erkänd i de flesta afrikanska länderna.

Demokratiforskningen inom jämförande politik

Demokratiforskningen har varit den dominerande inriktningen inom jämförande politik i snart tre decennier. Genom att en hel generation av statsvetare utbildats med demokratiteori och tillhörande metodik är den väl förankrad i disciplinen. Dess kanske största bidrag ligger i de databaser – inte minst V-Dem som nämns ovan – vilka berikat både innehållet och möjligheten till jämförelse. Studier som jämför data från olika regioner eller länder är nu en standard som forskare eftersträvar på ett sätt som inte var fallet för ett par årtionden sedan. För en region som Afrika där jämförbara data tidigare saknades har detta medfört att den hamnat i forskningens centrum för första gången sedan det tidiga 1960-talet, då regionen spelade en central roll som empirisk referenspunkt i framväxten av ”den nya statsvetenskapen” (Almond & Coleman 1960).

Demokratiforskningens dominans har också lett till att vissa tendenser inom jämförande politik blivit mer betydelsefulla än andra. Dess profil har på senare år skapats av följande tre tendenser: (1) ökad vikt på kvantitativa analysmetoder; (2) stark inriktning på institutioners roll i politiken; samt, (3) en syn på demokratin som förklarande variabel.

KVANTITATIVA ANALYSMETODER

Tillkomsten av nya databaser som kan användas för jämförelser länder emellan har stimulerat ett ökat bruk av kvantitativa analysmetoder. Även om den historiska eller kvalitativa metoden inte försvunnit och många kvantitativt inriktade forskare gärna bygger in en kvalitativ komponent som komplement till det rent statistiska, så är det den ökade tonvikten på det rent numerära som präglat metodfältet inom jämförande politik på senare år. Just demokratiforskningen har spelat en huvudroll i denna utveckling. Känslan är utbredd bland många att grunden för jämförande politik stärkts till följd av inte bara nya data men också den ökade användningen av statistiska metoder.

Detta innebär inte att alla är lika nöjda. Den tonvikt som lagts på jämförelser på tvären har oundvikligen lett till att själva analysen ofta blivit tunn. Ingen kan förneka att genom begreppsapparatusens nyansering och utveckling så vet vi idag mycket mer om demokratin runt om i världen, inte minst hur den ser ut och vad den innehåller. Som det ser ut t.ex. i många afrikanska länder så kan demokratin vara stark när det gäller det folkliga deltagandet i vardagliga processer med konsekvenser för hur det allmänna styrs – inte minst på den lokala nivån. Däremot är tilliten till offentliga institutioner som valförrättningar och vallagar ofta ganska låg. Denna typ av empiriska fakta bekräftas i både allmänna opinionsundersökningar och expertbaserade bedömningar.

Den kvantitativt inriktade analysen ger oss dock väldigt lite som svar på frågan hur länder som inte redan är demokratiska kan utvecklas i den riktningen. Trots att den senare är grundläggande för att förstå regimförändringar så har den fått en avtagande snarare än en ökande betydelse. Det gör att demokratiforskningens policyrelevans är begränsad så länge den inte är djupare grundad i den lokala miljön i enskilda länder eller regioner. Med den demokratiska vågens hjälp har begreppet spridits över hela världen men det har landat i olika miljöer. För att komma åt dessa olikheter krävs en kvalitativ analys som kan identifiera de faktorer som bestämmer demokratiseringsprocessen med utgångspunkt i det specifikt nationella. För dem som t.ex. ägnar sig åt demokratibistånd är det i första hand en sådan analysmetod som är lämpad.

INSTITUTIONERS ROLL

Ett annat framträdande drag som demokratiforskningen bidragit med inom jämförande politik är intresset för institutioner och deras roll för demokratins utveckling. Begreppet institution har vanligtvis översatts som "regel", d.v.s. ett beteende som är förutsägbart. I ett positivistiskt perspektiv uppfattas institution eller regel som en extern företeelse – något som gör att man t.ex. talar om att "vi följer lagarna" eller på engelska "*we live under the law*". I studier om demokratin har formella institutioner som just lagar och regler kommit att spela en betydelsefull roll men förståelsen av deras roll har inte alltid varit tillräcklig eftersom oskrivna eller informella regler också kan vara av vikt. Ett särskilt intressant och nära exempel är demokratiutvecklingen i Sverige, där man ända fram till början av 1970-talet, fortsatte att officiellt använda 1809 års författning trots att den ersatts av informella regler som växte fram med parlamentarismens framskridande, inte minst i början av det tjugonde århundradet. De informella institutionernas roll i Afrika kan inte underskattas; demokratiska regler är fortfarande mer främmande än de många inhemska konventioner som styr inte bara det privata utan även det offentliga livet. För de flesta afrikaner är demokratisering liktydigt med inläringen av en ny text som sedan ska ersätta de vanor man har en gång lärt sig i det egna samhället. Det är inte

så märkvärdigt att konflikter uppstår mellan det redan kända och det nya eller att en institutionalisering av dessa nya värderingar tar sin tid.

Det positivistiska sättet att förstå institutioner är inte alltid tillräckligt och detta framkommer inte minst i studiet av demokratisering. Det tillhandahåller inte svar på frågan hur institutioner förändras. Som företeelser med en självständig existens kommer frågan om förändring endast upp i samband med ett officiellt försök att göra så. Därför ligger tonvikten i analysen på formella institutioner som parlament och andra beslutsorgan med rätten att ändra lagar eller förordningar. Alla institutioner tenderar dock att genomgå vad man kalla "tysta" förändringar – processer som på informell väg ombildar institutionen. Dessa förändringar är i första hand resultatet av de handlingar som de inblandade i institutionens verksamhet vidtager. I detta fenomenologiska perspektiv karakteriseras institutionen som begrepp inte av stadga utan snarare förgänglighet. Det går inte att ta den för given utan den måste via mänskliga ingrepp konstant hållas vid liv. Som Berk & Galvan (2009) i sin analys av institutionsutveckling påpekar kan dessa vara rutinmässiga eller kreativa. Bägge gör sig lätt gällande i processer avsedda att förstärka demokratin. Somliga vill fortsätta på den redan ingångna vägen medan andra vill skapa något nytt. Denna typ av spänningar blir sällan föremål för studier för de pågår konstant i varje sammanhang där människor arbetar tillsammans. Institutioner bör därför uppfattas som levande mekanismer snarare än frusna regler som endast mjukas upp i samband med en officiell utredning med avsikt att ändra dem. Det finns anledning att ta detta perspektiv på institutioner på större allvar för att bättre förstå hur förändringsprocesser som demokratisering verkligen äger rum.

En konsekvens av det förhärskande intresset för institutioner är att forskarna ägnat lite uppmärksamhet åt vad som egentligen är disciplinens kärna: hur makt bestämmer relationer och resultat. Ett huvudskäl är att makt inte går att mäta eller sätta ett bestämt värde på. I policy- och mediasammanhang har det skrivits mycket om att förstärka kvinnors makt och inflytande men genusaspekten har inte slagit igenom lika mycket inom den statsvetenskapliga forskningen med inriktning på utveckling och demokrati. Den som fått mest uppmärksamhet är kvinnorepresentationen i folkvalda församlingar samt de faktorer som bestämmer denna (t.ex. Lindberg 2004; Norris 2006). Den kanske mest intressanta forskningen där maktbegreppet står i centrum är den som producerats av forskare på Institute of Development Studies vid Sussexuniversitetet i Storbritannien (t.ex. Gaventa & McGee 2010). Genom att studera policyprocesser har de närmat sig maktbegreppet på ett sätt som går att översätta i operativa termer av intresse t.ex. för civilsamhällets organisationer och för biståndsgivare. Dessa bidrag ledde till försök att inkorporera makthänsyn i enskilda biståndsprojekt men trots en lovande start, inte minst på den svenska biståndsmyndigheten, Sida, har dessa hänsyn inte kunnat rubba tron på institutionernas centrala roll i policytänkandet.

DEMOKRATIN SOM FÖRKLARANDE ELLER FÖRKLARAD VARIABEL

Under de trettio år som gått sedan den tredje demokrativågans genombrott har både forskare och folk i den politiska världen velat tro att demokratin är en förutsättning för samhällsutvecklingen. På detta vis har demokratin kommit att fungera som en självständig variabel och använts för att rättfärdiga inte bara respekten för mänskliga rättigheter utan även reduktionen av fattigdom och andra sociala eller ekonomiska utvecklingsmål. I globala beslutsmiljöer uppfattas demokratiseringen som en process som genomsyrar alla andra ansträngningar att åstadkomma ett bättre liv för människor runt om i världen.

Detta synsätt har naturligtvis kunnat rida på den tredje demokrativågans styrka. Antagandet att demokratin är det enda styrelsesättet som normativt gäller har frigjort ökade medel för den statsvetenskapliga forskningen som i stort gått till att studera demokratins avancemang. Den eufori som hjälpte till att lyfta upp demokratiforskningens vikt har avtagit i takt med att populistiska och auktoritära gjort sig allt mer gällande, inte bara i regioner som Afrika, utan även där den betraktats som etablerad. I och med detta går det inte längre att ta demokratin för given och fortsätta forska som om den bara är en självständig variabel med förmåga att forma samhällsutvecklingen på sitt eget sätt. I detta nya perspektiv växer en mer nyanserad forskning fram som inte minst med hänvisning till regioner som Afrika och Mellanöstern antar att demokratin måste studeras i sitt vidare sammanhang och förklaras mot bakgrund av detta. I detta avseende tar den statsvetenskapliga forskningen sitt avstamp i den litteratur som var inflytelserik på 1960-talet och som var baserad på antagandet att demokratiska styrelsesystem inte kunde uppstå i vilka samhällsmiljöer som helst. Det krävdes vissa ekonomiska förutsättningar som t.ex. en dominerande medelklass för vilken frihet och konkurrens är oantastliga värden (Lipset 1959).

Den kanske främsta anledningen till att den statsvetenskapliga forskningen bör ägna mer uppmärksamhet åt det vidare sammanhanget i afrikanska länder är att de består av samhällen som inte är organiserade på basis av en produktionsprocess, där huvudaktörerna har motsatta ekonomiska intressen men samtidigt delar övertygelsen att det är bättre att kompromissa än att stjälp systemet i sin helhet i likhet med vad Karl Marx och mer sentida revolutionära tänkare förespråkade. Afrikanska länder är i stället organiserade på basen av en fördelningsprocess, där kollektiv som klaner, stammar och andra kulturellt betingade gruppssammanslutningar konkurrerar om fördelningen av offentliga resurser. Denna i globala sammanhang unika samhällsstruktur utesluter inte nödvändigtvis ett demokratiskt styrelsesystem, men det vilar på mer instabila grunder än i länder där det politiska systemet bärs upp av politiska partier som företräder bestämda åsiktssiktningar grundade i ekonomiska eller andra materiella intressen. North, Wallis and Weingast (2009) beskriver de afrikanska länderna som styrda av "naturella" stater, d.v.s. statsbildningar som ännu inte gått igenom en agrar eller industriell revolution med förmågan att rationalisera samhället

och med hjälp av detta tänkande göra samhället till en kopia av sig själv och de egna traditionerna. Detta innebär att den afrikanska staten inte fungerar som ett styrinstrument som vi är vana vid i länder som redan gått igenom en moderniserande ombildning. I stället fungerar den mest som en offentligt tillgänglig pool av resurser som grupper konkurrerar om den politiska makten försöker suga åt sig. Den är knappast den utvecklingsfrämjande kraft som t.ex. biståndsgivarna antager när de hävdar att en demokratisering av staten är en förutsättning för samhällsliga framsteg. Som institution förankrad i processer som bestämmer konsumtion och fördelning är det inte så märkvärdigt att bruket av offentliga medel lätt blir föremål för politiska påtryckningar som leder till olagligheter. Korruption i de afrikanska länderna är inte i första hand ett avvikande beteende utan snarare en företeelse grundad i samhällsformationen. I det historiska skede i vilket de afrikanska länderna befinner sig blir demokratisering därför ett medel att befrämja snarare än begränsa korruptionen. Även om den etniska uppsplittringen inte nödvändigtvis i sig ökar tendensen till korruption (Bernhardsson 2019) tilltar risken när de samhällsliga institutionerna uppmuntar konkurrens som fallet är i samband med demokratisering.

Forskningen om demokratin i Afrika har varit koncentrerad på vad som har hänt sedan den tredje vågens början. Det intressanta men hittills förbisedda är att de länder som hamnar högst på listan av demokratier är de som blev demokratiska i samband med den andra demokrativågen i mitten av 1900-talet. Dit hör både Botswana och Mauritius. Medan de flesta stater efter självständigheten vid den tiden utvecklades i auktoritär riktning fortsatte både Botswana och Mauritius att praktisera de liberala normer de hade tagit med sig från kampen för självständighet. Det finns anledning för forskare att titta närmare på varför just dessa länder avvek från den dominerande mönstret och om det var faktorer vid den tiden som inte har varit aktuella i samband med den tredje vågens närvaro i Afrika.

Avslutande reflektioner

Den statsvetenskapliga forskningen blir aldrig föremål för revolutionära omkastningar av den typ Thomas Kuhn (1970) en gång hävdade är fallet med naturvetenskapen – inte minst fysiken – där genombrott leder till en helt ny plattform för fortsatt utveckling. Inom statsvetenskapen sker regelbundna förändringar men de är varken så fundamentala eller historiska som i de vetenskaper där objektet är mekaniskt eller utan eget liv. I vår disciplin är det naturligt att teoretiska inriktningar kommer och går utan att dominera en längre tid. Så är fallet med inriktningen på demokrati. Den har varit i det akademiska strålkastarljuset i cirka trettio år och det är en ovanligt lång period. Den är nödvändigtvis ännu inte på väg ned i den teoretiska fryslådan men det finns anledning att mot bakgrund av demokratins egen tillbakagång anta att forskningsagendan kommer att få ett annat innehåll än den haft de senaste decennierna.

Denna artikel har pekat på en del frågeställningar som kan bli föremål för större intresse som t.ex. samhällskrafternas inflytande på institutioner och aktörer, hur makt – oavsett hur – används för att åstadkomma positiva resultat eller hur institutionella förändringar ska studeras för att fånga in den dynamik som råder i samhällen där både formella och informella regler kan styra mänskliga beslut och beteenden.

Referenser

- Almond, Gabriel A. & James S. Coleman, 1960. *The Politics of Developing Areas*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Angrist, Michele Penner, 2006. *Party Building in the Modern Middle East*. Seattle: University of Washington Press.
- Badawi, Ibrahim El & Samir Makdisi, 2007. "Explaining the Democracy Deficit in the Arab World", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, vol. 46, s 813–831.
- Berk, Gerald & Dennis Galvan, 2009. "How People Experience and Change Institutions: A Field Guide to Creative Syncretism", *Theory and Society*, vol 38, s 543–80.
- Bernhardsson, Håkan, 2019. "The Link between Ethnic Fractionalization and Corruption Revised: Ethnic Voting in Africa", QOG Working Paper No 2019:13. Quality of Government Institute, Göteborgs universitet.
- Bratton, Michael & Nicolas van de Walle, 1997. *Democratic Experiments in Africa: Regime Transition in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Chaney, Eric, 2012. "Democratic Change in the Arab World, Past and Present", *Brookings Papers on Economic Activity*, s 363–414.
- Cheeseman, Nic, 2015. *Democracy in Africa: Successes, Failure and the Struggle for Political Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coleman, James S. & Carl G. Rosberg, 1964. *Political Parties and National Integration in Tropical Africa*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Collier, Ruth Berins & David Collier, 1991. *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*. Princeton: Princeton University Press.
- Dahl, Robert A., 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Diamond, Larry, 1999. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Diamond, Larry, 2019. *Ill Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition and American Complacency*. New York: Penguin Press.
- Fukuyama, Francis, 1992. *End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Gaventa, John & Rosemary McGee (red.), 2010. *Citizen Action and National Policy Reform*. London: Zed Books.
- Gibson, Edward, 1996. *Class & Conservative Parties: Argentina in Comparative Perspective*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hodgkin, Thomas, 1956. *Nationalism in Colonial Africa*. London: Frederick Muller Ltd.
- Huntington, Samuel P., 1991. *The Third Wave of Democratization*. Norman, OK: Oklahoma University Press.

- Hydén, Göran (red.), 1998. *Demokratisering i Tredje världen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hydén, Göran, 2019. "Democracy in African Governance: Seeing and Doing it Differently", *EBA Report 2019:19*. Stockholm: Expertgruppen för biståndsanalys.
- Joseph, Richard, 1999. *State, Conflict and Democracy in Africa*. Boulder CO: Lynne Rienner Publisher.
- Kuhn, Thomas S., 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*, enlarged edition. Chicago and London: Chicago University Press.
- Levitsky, Steven & Lucan Way, 2010. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press.
- Lindberg, Staffan, 2004. "Democratization and Women's Empowerment: The Effects of Electoral Systems, Participation and Repetition", *Studies in Comparative International Development*, vol 39, no 1, s 28-53.
- Lindberg, Staffan, 2006. *Democracy and Elections in Africa*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press.
- Lindberg, Staffan (red.), 2009. *Democratization by Elections: A New Mode of Transition*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press.
- Linz, Juan & Alfred Stepan, 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour Martin, 1959. "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *American Political Science Review*, vol 53, no 1, s 69-105.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan, 1967. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", i S. M. Lipset & S. Rokkan (red.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, s 1-64.
- Mainwaring, Scott & Fernando Bizzarro, 2019. "The Fates of Third-Wave Democracies", *Journal of Democracy*, vol 30, no 1, s 99-113.
- Medard, Jean-Francois, 1982. "L'Etat sous-developpe en Afrique noire: clientelisme au neo-patrimonialisme?" Centre d'etudes d'Afrique noire, Institut d'etudes politiques de Bordeaux.
- Moore, Jr., Barrington, 1966. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Norris, Pippa, 2006. "The Impact of Electoral Reform on Women's Representation", *Acta Politica* (special issue), vol 41, s 197-213.
- North, Douglass C., John J. Wallis & Barry R. Weingast, 2009. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Donnell, Guillermo & Philippe C. Schmitter, 1986. "Tentative Conclusions about Uncertain Democracies", i G. O'Donnell, P. C. Schmitter & L. Whitehead (red.), *Transitions from Authoritarian Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okoth Ogendo, Hastings G.W., 1988. *Constitutions without Constitutionalism: An African Paradox*. New York: Council of American Learned Societies.
- Przeworski, Adam, 1990. *Democracy and the Market: Economic and Political Reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press.
- Rueschemeyer, Dietrich, Evelyne Huber Stephens & John D. Stephens, 1992. *Capitalist Development and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ziblatt, Daniel, 2017. *Conservative Parties and the Birth of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.